

VJERSKI ODGOJ I KOMUNITARNO-SOCIJALNI ODGOJ

Neki suvremeni izazovi, nastojanja i poteškoće

ANA THEA FILIPOVIĆ

Visoka teološko-katehetska škola u Zadru
Franje Tuđmana 24i, 23000 Zadar

Primljeno:
26. 5. 2007.

Izvorni
znanstveni rad

UDK
268

Sažetak

Suradničko učenje (cooperative learning) jedna je od središnjih tema suvremenoga didaktičkog diskursa. Autorica ovog članka smješta reaktualizaciju pedagoško-didaktičkog koncepta suradničkog učenja u širi kontekst suvremenih zahtjeva političkih institucija i privrede za socijalnom kompetencijom. Polazeći od činjenice da se vjerskom odgoju ta zadaća nameće ne samo iz pedagoških nego i iz teoloških razloga, u drugom dijelu članka ona propituje doprinos vjerskog odgoja promicanju socijalne kompetencije. Kršćanska vjera nije samo individualni put spasenja nego i put spasenja u zajednici vjerujućih, koji se nužno ostvaruje kroz odnose prema drugima. Temeljni sadržaji i poruke kršćanske vjere izravno se odnose na promicanje međuljudskih odnosa i zajedništva. Suradničko učenje u vjeronauku i katehezi podupire se i stvaranjem dobrog socijalnog ozračja u učevnoj skupini, pri čemu mogu koristiti znanja i vještine iz područja psihologije i pedagogije skupine. Autorica ipak upozorava i na moguće opasnosti neprimjerene uporabe vježbâ grupne dinamike te predlaže kriterije za njihovu ispravnu i plodonosnu primjenu. Socijalni odgoj ne ograničava se na malu zajednicu ili skupinu, nego budi osjećaj za drugoga uopće i proteže se na sve ljudske odnose, pa tako i one na makrosocijalnoj razini, a posebno na odnos prema slabijima i potrebitima. U tom smislu upravo vjerski odgoj treba promicati kršćansko služenje i djelotvornu ljubav nasuprot ravnodušnosti i sebičnosti. U trećem dijelu nabrajaju se neke poteškoće u promicanju komunitarno-socijalnog odgoja, kao što su u prvom redu kriza svjedočenja socijalnih vrijednosti u današnjem društvu te neke kulturne promjene i izazovi koji otežavaju odgoj za kritičko mišljenje, socijalni odgoj i odgoj za vrednote uopće.

Ključne riječi: socijalni odgoj, odgoj za zajedništvo, suradničko učenje, socijalna kompetencija, kršćansko služenje (dijakonija), kriza socijalnih vrednota

UVOD

Mnogi pokazatelji govore da u suvremenom društvu sve više jača svijest o tome kako se i pojedine probleme ljudskog života i čovjeka kao pojedinca sve manje može promatrati izolirano od njegova užeg i šireg okruženja, a male društvene skupine

neovisno o širem, štoviše, o globalnom društvenom, kulturnom, gospodarskom i političkom kontekstu. Tako se danas, primjerice, zahtijeva holistički pristup u znanosti, sistemski pristup u (psiho)terapiji, umreženo mišljenje u pitanjima ekologije te globalni pogled u politici i gospodarstvu.

Ujedno se sve više shvaća da se rastuća svijest o povezanosti i međuovisnosti pojedinaca i društvenih skupina ne pretvara automatski u skladan suživot i uspjelu suradnju, već da socijalnu kompetenciju valja sustavno poticati i promicati. Važnu ulogu u toj zadaći društvo i danas kao i oduvijek povjerava odgoju i odgojnim institucijama. Zahtjevi za odgojem za međuljudske odnose i sposobnost zajedništva dolaze s različitih strana.

1. SUVREMENI ZAHTEJEVI ZA SOCIJALNOM KOMPETENCIJOM

Na socijalnu kompetenciju gleda se kao na potporanj socijalnoj koheziji u globaliziranim, sve više plurikulturalnim i plurireligijskim kontekstima, u kojima je nužno međusobno razumijevanje i prihvaćanje različitosti, kao na potporanj ekonomskom rastu koji se jamči pozitivnim socijalnim odnosima te kao na nov pedagoško-didaktički imperativ usred vidljivih kriza odgojnih institucija za koje se čini da sve manje osposobljavaju za zajedništvo i skladan suživot.

1.1. *Zahtjevi političkih institucija za socijalnom kompetencijom*

Poteškoće sa socijalnim odnosima na mikro- i makrosocijalnoj razini u novije su vrijeme iznjedrile brojne projekte i programe odgoja za demokraciju i miran suživot, za toleranciju i dijalog, za nenasilno rješavanje sukoba i mir, za pedagogiju zajedništva, za međukulturalni i međureligijski dijalog, brojne modele nenasilnog rješavanja sukoba i tome slično. U tom kontekstu treba promatrati i sve intenzivnija nastojanja da obrazovni sustavi u cjelini promiču bolju društvenu koheziju, što je vidljivo i u Europi kao cjelini koja teži k

ujedinjenju s bogatstvom i poteškoćama brojnosti njenih različitih naroda i kultura. U ostvarivanju svoje težnje da postane »najkompetentnije i najdinamičnije gospodarstvo svijeta utemeljeno na znanju, sposobno za održivi gospodarski rast sa sve više boljih radnih mjesta i većom društvenom kohezijom«¹ Europska unija se oslanja na potporu obrazovnih sustava koji trebaju promicati *ključne kompetencije potrebne za život u uvjetima suvremenog svijeta*. Tako je u studenom 2004. godine donesen zajednički europski referentni okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje koji treba služiti kao pomoć i putokaz pojedinim zemljama u stvaranju vlastitih nacionalnih kurikulumata. Dokument »Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje – Europski referentni okvir« koji je izradila Europska komisija navodi osam ključnih područja kompetencija koje su nužne za individualni i socijalni razvoj pojedinca te za njegovo stjecanje sposobnosti da dobije pristojan posao na tržištu rada. Riječ je o sljedećima: komuniciranje na materinskom jeziku, komuniciranje na stranom jeziku, matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije, digitalna kompetencija, učevna kompetencija (učiti kako se uči), međuljudska i građanska kompetencija, poduzetnička kompetencija i sposobnost kreativnog izražavanja.² Ključne kompetencije se definiraju kao »prenosivi multifunkcionalni sklop znanja, vještina i stavova koji su potrebni svim pojedincima za njihovo osobno ostvarenje i razvitak, uključivanje u društvo i zapošljavanje. Treba ih razviti do kraja obveznog obrazovanja ili izobrazbe jer predstavljaju te-

¹ Prema: M. FLEGO, *Škola za život sutrašnjice – Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje*, u »Školske novine« br. 5/2007 (6. veljače 2007), str. 12.

² Usp. M. FLEGO, *Škola za život sutrašnjice – Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje*, nav. čl.

melj za daljnje učenje kao dio cjeloživotnog učenja.«³ Među temeljnim kompetencijama koje obrazovni sustavi trebaju razvijati nalaze se i one koje ne pripadaju sadržaju ni jednog predmeta posebno, ali se trebaju razvijati kroz sve predmete (primjerice socijalne vještine ili učiti kako se uči), a zacrtane su tzv. kroskurikularnim ciljevima.⁴

Za našu temu od posebne je važnosti upravo zahtjev za stjecanjem međuljudske i građanske kompetencije. »Međuljudska kompetencija obuhvaća sve oblike ponašanja kojima treba ovladati da bi pojedinac mogao učinkovito i konstruktivno sudjelovati u društvenom životu u interakciji s drugim pojedincima ili skupinama.«⁵ Ona zahtijeva poznavanje, razumijevanje i prihvaćanje općeprihvaćenog socijalnog ponašanja, uključuje sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama, empatiju i zadobivanje povjerenja, sposobnost pregovaranja i konstruktivnog rješavanja sukoba. Međuljudska kompetencija »zahtijeva izgrađenost stavova poput uvažavanja drugih, spremnosti da se prevladaju stereotipi i predrasude, sklonost postizanju kompromisa, ali uz to i čvrst osobni integritet i prodornost. – Građanska kompetencija podrazumijeva poznavanje građanskih prava i ustava vlastite zemlje, razumijevanje uloge i odgovornosti institucija na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini, poznavanje ključnih osoba u lokalnoj i nacionalnoj vladi, političkih stranaka i njihovih politika. Razumijevanje biti demokracije i statusa građanina, znanje o migracijama te o manjinama u Europi i svijetu. – Uključuje vrijednosti kao što su svijest o pripadnosti lokalnoj zajednici, zemlji, Europi i svijetu, spremnost na sudjelovanje u demokratskom odlučivanju na svim razinama, prihvaćanje koncepta ljudskih pra-

va i jednakosti kao osnove za solidarnost i odgovornost u modernim demokratskim društvima Europe, prihvaćanje jednakosti muškaraca i žena, uvažavanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina i kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju masovni mediji.«⁶

1.2. *Sposobnost za timski rad u zahtjevima gospodarstva*

Socijalna kompetencija zahtijeva se danas i u samom svijetu rada.⁷ Budući da poboljšavanje socijalnih odnosa i jačanje duha zajedništva poboljšava i produktivnost poduzeća, današnje gospodarstvo sve više zahtijeva sposobnost za timski rad koju valja odgajati odmalena. Poduzeća ulažu znatna sredstva u osposobljavanje svojih članova za timski rad, u stvaranje timova i promicanje timskoga duha među zaposlenicima, jer je postalo razvidno da su timovi daleko učinkovitiji od skupa pojedinaca, a pogotovo pojedinaca koji su u lošim, rivalskim međusobnim odnosima. Timski duh je, međutim, nešto u čiju vrijednost članove radne zajednice valja uvjeriti i za što ih valja pridobiti. On počiva na povjerenju i sigurnosti da zajedno možemo učiniti više nego sami. U dobrom timu ne zapovijeda jedan ili jedna drugima, nego svatko može uložiti vlastite sposobnosti na dobro svijetu. To ne znači da svatko radi samo ono što mu trenutno godi. Među-

³ S. UREK, *Ključne kompetencije i kroskurikularni ciljevi*, na: http://zavod.skolstvo.htnet.hr/Download/2007/02/23/Kljucne_kompetencije_za_cjelozivotno_ucenje.doc

⁴ Usp. isto.

⁵ M. FLEGO, *Škola za život sutrašnjice – Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje*, nav. čl.

⁶ Isto.

⁷ Usp. primjerice: M. KASTNER, *Erfolgreich mit sozialer Kompetenz. Das Programm für Menschen, die Verantwortung haben*, Herder, Freiburg im Breisgau 2001.

tim, uvijek ostaje nešto u čemu se netko može specijalizirati. Timski duh počiva i na skromnosti. Tim nije mjesto za igre moći. Tu *ego* mora stupiti u drugi plan, ali zato zajednički uspjeh pruža osjećaj dubokog zadovoljstva. Zaštićenost u zajednici na emocionalnom planu pruža više, nego isticanje kao pojedinačni borac. Timski rad ipak ne znači da se u svemu uvijek traže kompromisi. U takvoj skupini, slično kao u četverokotaču, svatko preuzima vodeću ulogu i vodeći dio posla kad na njega dođe red. Pritom svi moraju biti otvoreni za primjedbe, jer često upravo »ne-stručnjaci« uočavaju slabe točke određene ideje. Zato mudra vodstva poduzeća potiču timski duh stvaranjem klime uzajamnog povjerenja, ali i davanjem uvjerljivog primjera zajedništva među članovima same uprave poduzeća.⁸ Timski rad ne zahtijeva se danas samo u poduzećima, nego i u školama.

1.3. *Ponovna aktualnost didaktičko-pedagoškog koncepta suradničkog učenja*

Nužnost stjecanja socijalne kompetencije i sposobnosti timskog rada u školskom je kontekstu reaktualizirala i reafirmirala značenje didaktičko-pedagoškog koncepta suradničkog (kooperativnog) učenja. Uz naglasak na učenju putem rješavanja problema suradničko učenje je jedna od središnjih tema oko kojih se posljednjih godina vode didaktički diskursi. Prednosti suradničkog učenja otkrili su i razradili teoretičari i praktičari nastave u malim skupinama još nakon Drugoga svjetskog rata. Korijeni skupnog učenja mogu se, međutim, prepoznati već u zajedničkom odgoju za koji su se zalagali reformni pedagozi njemačkoga govornog područja krajem 19. i početkom 20. stoljeća (Berthold Otto, Georg Kreschensteiner, Hugo Gaudig, Pe-

ter Petersen), u bliskosti učenja životu za koju se u Sjedinjenim Američkim Državama zauzimao John Dewey (1859-1952), u istraživanju grupnodinamičkih procesa njemačkog Židova Kurta Lewina (1890-1947) koji je 1933. emigrirao u Ameriku te u kritičko-komunikativnom socijalnom učenju kao osposobljavanju za oslobađanje od dominacije autoriteta, što je bilo aktualno u emancipacijskoj pedagogiji krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća pod utjecajem kritičke teorije sociološke neomarksističke Frankfurtske škole.⁹

Suradničko učenje (učenje u paru i u skupini) koje se već odavna primjenjuje u nastavi ima brojne prednosti. Ono omogućuje otvaranje osobe prema drugima, verbalizaciju i priopćavanje vlastitih misli i osjećaja, daje priliku za učenje od drugih i učenje po modelu, potiče razvijanje sposobnosti argumentiranja i uvjeravanja drugih, ali i sposobnost razumijevanja drugih, potiče preuzimanje inicijative i suodgovornosti te razvijanje timskog duha, omogućuje učenje uživljanja u tuđu situaciju i učenje promjene perspektive, potiče kritičko promišljanje o vlastitom ponašanju i spremnost da ga se korigira. Riječju, uči demokratskom ophođenju u društvu, suradnji i toleranciji, ali pridonosi i boljem učevnom napretku i uspjehu.¹⁰ »Budući da

⁸ Usp. J. R. KATZENBACH – D. K. SMITH, *The Wisdom of Teams. Creating the High-Performance Organization*, Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts 1993.

⁹ Usp. Ch. REENTS, *Gruppenunterricht*, u: G. ADAM – R. LACHMANN (ur.), *Methodisches Kompendium für den Religionsunterricht 1. Basisband*, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 42002, 56-71; ondje 56-59.

¹⁰ Usp. G. DIETRICH, *Bildungswirkungen des Gruppenunterrichts. Persönlichkeitsformende Bedeutung des gruppenunterrichtlichen Verfahrens*, Ehrenwirth, München 1969.

se članovi skupine međusobno nadopunjuju, valja očekivati da će rješenje zadatka do kojega se došlo suradnjom biti višeslojnije, promišljenije, smislenije i uvjerljivije nego prosječno pojedinačno postignuće.¹¹ No samostalnost, sposobnost suradnje i solidarnost koju zahtijeva suradničko učenje, a osobito grupni rad, nisu nešto što se može pretpostaviti kao samo po sebi razumljivo, nego nešto na čemu valja trajno raditi. Za dobar rad i suradnju potrebno je stvoriti pozitivno socijalno ozračje: ozračje povjerenja, međusobnog prihvaćanja i iskrenog poštivanja svakog pojedinca. Socijalna psihologija odavno je potvrdila iskustvo da su radna i učevna postignuća bolja ako su socijalni odnosi u skupini ili zajednici dobri. U suradničkom učenju ima i negativnih emocija, obrambenih mehanizama te smetnji u komunikaciji koje valja znati na primjeren način tematizirati i kanalizirati, a nastavnu i odgojnu komunikaciju i interakciju trajno poboljšavati. Promicanju dijaloga i suradnje u skupini te svladavanju poteškoća koje se u suradničkom učenju nužno pojavljuju mogu pomoći poticaji koji dolaze od psihopedagogije skupine, osobito s obzirom na konstruktivno rješavanje sukoba, nadvladavanje sklonosti konformizmu ili pak dominaciji, promicanje međusobnog poštovanja, solidarnosti i praštanja.

2. VJERSKI ODGOJ I KOMUNITARNO-SOCIJALNA KOMPETENCIJA

2.1. *Grupnodinamički procesi i izgradnja zajedništva u vjerskom odgoju i katehezi*

Primjena znanja iz područja socijalne i grupne psihologije ušla je u vjeronauk i katehezu (osobito katehezu mladih) još sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Vjeroučitelji i katehete koji su imali priliku

proći tečajeve grupne dinamike različitih psiholoških usmjerenja već su tada u školskim razredima i skupinama mladih počeli primjenjivati vježbe za pojašnjavanje međusobnih odnosa, razotkrivanje sukoba društveno-emotivne naravi i poboljšanje emocionalnog ozračja unutar skupine. Pomoću tih vježbi koje su upoznali u izvanškolskim »laboratorijima« pokušavali su rješavati konfliktne situacije i poboljšavati odnose među članovima skupina s kojima su radili. Vježbe su poticale i bolju suradnju i kvalitetnije ostvarivanje učevnih zadataka. Primjena znanja i vještina iz područja dinamike grupe kod mnogih je kateheta, vjeroučitelja i odgojitelja u vjeri izazvala oduševljenje i polet, jer su se relativno brzo i prilično uočljivo počeli postizati kvalitetni rezultati.

Međutim, ubrzo su se počeli pokazivati i neki nedostaci i negativne posljedice takvoga rada. Problematični učenici znali bi biti još nesigurniji i agresivniji zbog negativne povratne informacije (»feedbacka«) koju su im drugi davali o tome kako ih doživljavaju, a koju je vjeroučitelj teško mogao relativizirati. Sociometrijske analize koje očituju postojeće odnose unutar skupine znale su dovesti do još većeg izoliranja i odbijanja komunikacije kod pojedinih učenika. Neki su načini primjene spoznaja grupne dinamike doveli do toga da se izgubilo svako povjerenje u autoritet umjesto da se stvorila kritička i djelotvorna suradnja. Primjenom pogrešne katarze agresivnost je pojačana umjesto da je umanjena. Tako je postalo razvidno da se kohezija skupine ne može postići samo pojašnjavanjem međusobnih odnosa ili istraživanjem skrivenih sukoba i raspravom o njima. Suradničke i komunikacijske sposobnosti ne razvijaju se samim izražava-

¹¹ Ch. REENTS, *Gruppenunterricht, nav. čl.*, 61.

njem feedbacka i ispitivanjem podsvjesnih želja i strahova.¹²

Sve spomenute negativne pojave upozoravaju na oprez, potrebnu suzdržanost, poštivanje kompetencija i promišljenu primjenu vježbâ grupne dinamike u vjeronauku, katehezi i pastoralu mladih. Posao odgojitelja u vjeri nije psihoterapija niti grupna terapija, već nastojanje oko promicanja što boljih međusobnih odnosa u skupini, uključujući pritom i znanja i vještine iz područja socijalne psihologije i psihologije skupine. U tom smislu treba naglasiti sljedeće: a) da konstruktivnim vježbama treba dati prednost pred vježbama koje pogoduju traženju i otkrivanju osobnih i grupnih psiholoških mehanizama, a međusobne odnose treba poboljšavati i produbljivati konstruktivnim zadacima i vježbama koje potiču izvršavanje postavljenih zadataka i modifikaciju ponašanja; b) da u nastavi vjeronauka i na katehetskim susretima vjeroučitelj/kateheta treba stvoriti takvo ozračje da sudionici mogu slobodno reći kako se osjećaju, da mogu izreći svoje poteškoće, pa i glede možda pretežno monološkog ili frontalnog oblika nastave i kateheze, da mogu upozoriti na nelagodu ako doživljavaju da se od njih traži ili očekuje previše, na eventualnu opterećenost zbog postojanja osobnih razračunavanja, dvoličnosti, obrambenih mehanizama, predrasuda ili nastupa u afektu, da smiju signalizirati zasićenost ako diskusija postane čisto teoretiziranje ili konformističko prilagođavanje bez unutarnjeg prihvatanja. Mogućnost da se izreknu vlastite poteškoće i da se razgovara o njima učinivši ih tako predmetom nastave već pridonosi socijalnom učenju i emotivnom rasterećenju nastavne situacije koje omogućuje učinkovitiji rad.¹³

Najčešće socijalno-emocionalne zapreke pozitivnoj društvenoj i iskustvenoj komunikaciji u vjeronauku i katehezi jesu: nepoznavanje vlastitoga unutarnjeg života, ne-

sigurnost i negativna kompetitivnost (najtjecateljstvo). Nepoznavanje vlastitog unutarnjeg života nadvladava se poticajima i vježbama koje omogućuju bolje upoznavanje samoga/same sebe, vježbama samopromatranja i samoanalize. Nesigurnost se otklanja stvaranjem ozračja povjerenja i poštovanja koje, osobito zatvorenijim učenicima, omogućuje lakše otvaranje. Učenike treba učiti da izriču vlastite osjećaje i misli bez optuživanja ili osuđivanja drugih. Negativna kompetitivnost prevladava se ustrajnim nastojanjem oko suradnje, promicanjem samopoštovanja i poštovanja svakoga bez obzira na sposobnosti, uvažavanjem različitosti naravi, darova i sposobnosti.

Grupni rad je zahtjevan rad i za nastavnike i za učenike, zato ga u praksi često ima premalo, iako je u didaktičkoj teoriji zbog svojih prednosti već odavno prihvaćen. Vjeroučitelj treba shvatiti socijalni odgoj kao sastavni dio vjeronauka, a da se vjeronauk ne svede na raspravu o životnim problemima i terapiju kroz iskustvo skupine ili rad u samoiskustvenoj zajednici. Istodobno je jasno da upravo vjeronauk i kateheza, ne samo iz antropoloških nego i iz teoloških razloga, moraju posredovati iskustvo zajednice i osposobljavati za zajedništvo. Kršćanska vjera nije samo individualni put spasenja nego i put spasenja u zajednici vjerujućih, koji se nužno ostvaruje kroz odnose prema drugima. Doživjeti zajednicu i pripadati zajednici dragocjeno je blago za svakog čovjeka. To iskustvo jača samosvijest i tvori osnovu za međusobno poštovanje, toleranciju i uvažavanje. Djeca i mladi trebaju naučiti uspostavljati kontakte i sklapati prijateljstva, učiti se ophođenju i suradnji s drugima, prihvatiti

¹² Usp. M. PRANJIC, *Društveni odgoj kao nezaobilazna komponenta u vjerskom odgoju i pouci mladih*, u »Kateheza« 6 (1984) 4, 5-17; *ondje* str. 14.

¹³ Usp. *isto*, 14-16.

ti i držati se pravila koja su neophodna za zajednički život u skupini, učiti se uvažavanju drugih i obzirnosti prema drugima, osposobiti se za rješavanje sukoba. Odgoj za život u zajednici tako je istodobno odgoj za humane odnose među spolovima i za nenasilno rješavanje sukoba.

Da bi mogao odgajati za društvenost i promicati iskrene međusobne odnose u grupi, vjeroučitelj i kateheta mora sam imati iskustvo skupine i sudjelovanja na seminarima i tečajevima grupne pedagogije i socijalno-emocionalnog učenja. On sam mora znati što je to odgovornost u skupini i zauzimanje za opće dobro. U nastavnikovu odnosu prema učenicima i načinu na koji potiče socijalne interakcije među učenicima mora pak biti vidljivo bezuvjetno prihvaćanje, temeljno poštovanje ljudskog dostojanstva svake osobe i nastojanje da se učenicima omogući istinsko ljudsko i kršćansko sazrijevanje.

2.2. Socijalno učenje, socijalni odgoj i kršćanska dijakonija

Sustavan socijalni odgoj više je od same brige za stvaranje dobrog učevnog ozračja u razredu ili katehetskoj skupini. On osposobljava za komunikaciju i dijalog ne samo u međusobnim odnosima u razredu i u maloj skupini, nego se proteže i na sve ljudske odnose, sve do odnosa na makrosocijalnoj razini. Učenje socijalnog ponašanja uključuje zahtjevan rad na sebi. On uključuje i racionalnu spoznaju i emocionalni doživljaj i poticaj na konkretno djelovanje. Sva tri područja nužno su međusobno povezana i isprepletena. Vjeronauk i kateheza nude i na razini samih sadržaja čitav niz poticaja za socijalno i prosocijalno učenje. Riječ je o temeljnim temama i porukama kršćanske vjere kao što su ljubav prema bližnjemu, zajedništvo i bratstvo/sestrinstvo, solidarnost, služenje, milosrđe, praštanje i pomirenje. Navedene se

teme mogu istinski shvatiti i prihvatiti samo ako su povezane s istodobnim iskustvom i prakticiranjem tih stvarnosti i vrednota. U protivnom se sve izokreće u čisti verbalizam. »Ljubav i mir ne trebaju velikih riječi«, govorio je papa Ivan XXIII, »nego mnogo malih i konkretnih gesta ljubavi.«¹⁴ Socijalni odgoj koji promiču vjeronauk i kateheza uvijek uključuje i duhovnu komponentu. On budi osjećaj za drugoga u svakom smislu, pa tako – i osobito – za slabijega, ugroženoga, potrebitoga. Socijalni i moralni odgoj (odgoj za vrednote) nerazdvojivo su međusobno povezani.

Danas je prilično proširena kultura ravnodušnosti (engl. *coolness*), koja svoje žrtve nalazi upravo među mladima, tako da je engleska riječ »cool« (hladnokrvan, ravnodušan) u mladenačkog žargonu poprimila značenje nečeg dobrog (u izrazima: »To je baš *cool*!« u značenju: »To je baš dobro«, »To je nešto izvrsno!«). Naspram kulture ravnodušnosti, koja je zapravo oblik obrambenog mehanizma, mladima treba pokazati put suosjećanja za drugoga, put sućuti, sutrpjenja i angažmana za drugoga, koji se može također izraziti jednom engleskom riječju, ali latinskoga korijena *compassion* (sutrpljenje, sućut).¹⁵ Mladim ljudima treba pokazati da je povlačenje u prividno ravnodušni *ego* i nedopuštanje da nas do-

¹⁴ Navedeno kao mudra izreka u *Zrcu mudrosti* na www.tportal.hr.

¹⁵ Sam termin potječe iz vokabulara J. F. Kennedyja. *Compassion* kao teološka koncepcija ili teološki program (Bog se objavljuje u patnji drugoga) koji zastupa poznati njemački teolog J. B. Metz (usp. ISTI, *Compassion. Zu einem Weltprogramm des Christentums im Zeitalter des Pluralismus der Religionen und Kulturen*, u: ISTI – L. KULD – A. WEISBROD, *Compassion. Weltprogramm des Christentums. Soziale Verantwortung lernen*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 2000, 9-25; prvu skicu objavio je u jednom prilogu u »Süddeutsche Zeitung« o Božiću 1997. godine pod naslovom »Mit der Autorität der Leidenden. Compassion – Vorschlag zu einem Weltprogramm des Christseins«) naišao

dirne tuđa potreba, zapravo duševni program u nuždi, obrambeni mehanizam i signal duboke nutarnje nesigurnosti. Treba im pojasniti da pokazivanje i iskazivanje sućuti zahtijeva daleko više hrabrosti, nego ravnodušnosti. Ako me tuđa potreba dodirne kao čovjeka i potakne me na djelovanje, ja ću pokušati popraviti njegov položaj, ali ne njega kao osobu. On kao osoba može voditi drukčiji život, imati drukčija uvjerenja, predodžbe, moral, drukčiju vjeru, kulturu i drukčiji jezik nego što je moj. Ja mu se približavam sućutno kao čovjeku koji treba pomoć, ali koji može i smije biti i ostati onakav kakav jest. Ja ne tražim da bude jednak meni, niti ga pokušavam učiniti takvim. Moja sućut ostavlja slobodu i ne pita hoće li mi i kako će mi moj bližnji uzvratiti, jer ono što činim, činim iz svoga dubokog uvjerenja. Zbog toga suosjećanje može biti iskorišteno, zloupotrijebljeno i razočarano. Zato za nj treba daleko više hrabrosti, nego za povlačenje u prividnu ravnodušnost.¹⁶ Budući da se suosjećanje i sućutno djelovanje odnosno kršćansko služenje (dijakonija) vježba praktično, neke privatne škole na njemačkom govornom području, primjerice, sustavno ga uvode u svoj program kao jednotjednu ili dvotjednu učeničku praksu koju učenici obavljaju u nekoj socijalnoj ustanovi, a za nju se pripremaju i o njoj potom izvješćuju u okviru nastave školskih predmeta, osobito u okviru vjeronauka. Odjek je za sada pozitivan i kod učenika i kod roditelja.¹⁷

3. OTEŽAVAJUĆI ČIMBENICI ZA SOCIJALNI ODGOJ DANAS

3.1. *Križa svjedočenja socijalnih vrijednosti u današnjem društvu*

Odgoj za susret, dijalog, suradnju, zajedništvo, solidarnost i socijalni angažman pedagoški je put koji treba slijediti sve svjesnije i sve angažiranije. No, da bismo

pridobili djecu i mlade za te vrednote, važna je podrška zajednice koja ih svjedoči. Ta podrška često izostaje, zato što su životne okolnosti danas ili neutralne (aseptične) ili usmjerene na vrijednosti individualizma i najžešćeg natjecanja. Odgojne institucije, prije svega obitelj i škola, ali ne samo one, moraju postati potpora u osobnom i socijalnom razvoju djece i mladih tako što *svjedoče modele zajedništva* koji poštuju osobe u njihovim različitim identitetima. Nestanak i propadanje smisla za zajedništvo danas je jedan od glavnih uzroka poteškoća razvoja kod djece i mladih.¹⁸ Poznato je da su poremećaji u funkcioniranju bračne zajednice i obitelji uzroci većine neprihvatljivih oblika učeničkog ponašanja, kao što su zanemarivanje školskih obveza, izazivanje nereda u školi, sukobi s vršnjacima, razbijanje imovine, skitnja, krađa, odavanje porocima različitih vrsta, odabir loših uzora i izbor lošeg društva pa sve do suicida i raznih oblika kaznenih djela i uživanja opijata. Djeca koja trpe nasilje svojih roditelja, i sama postaju nasilnici. Budući da emocije igraju veliku ulogu u formiranju ličnosti, trajno negativne emocije bit će posredno ili neposredno odgo-

je na dobru religijskopedagošku recepciju: usp. L. KULD – S. GÖNNHEIMER, *Compassion – Sozialverpflichtetes Lernen und Handeln*, Kohlhammer, Stuttgart 2000. Vidi također: M. FOX, *A Spirituality named Compassion*, Harper & Row, San Francisco 1990; L. BOFF, *Das Prinzip Mitgefühl*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1999.

¹⁶ Usp. L. KULD, *Compassion – Raus aus der Ego-Falle*, Vier-Türme-Verlag, Münsterschwarzach 2003.

¹⁷ L. KULD – S. GÖNNHEIMER (ur.), *Praxisbuch Compassion – Soziales Lernen an Schulen. Praktikum und Unterricht in den Sekundarstufen I und II*, Auer, Donauwörth 2004; E. STAUFER, *Beispiel Buxheim: Das Compassion-Projekt bei den Salesianern Don Boscos*, u »Don Bosco Magazin/Don Bosco heute« 1/2006, str. 14; također: www.schulstiftung-freiburg.de.

¹⁸ Usp. I. FIORIN, *Die Schaffung der Identität*, na: http://www.chiesacattolica.it/ci_new/documenti_cei/2004-07/08-19/TED%20Dossier.doc.

vorne za razvitak nesigurne, neodgovorne, destruktivne, agresivne osobe, koja neće imati prigodu postići socijalnu zrelost. Socijalna zrelost je prije svega preuzimanje odgovornosti za svoje postupke, procjenjivanje osobnog ponašanja i usklađivanje tog ponašanja sa socijalnim okruženjem u kojemu se živi. Socijalni odgoj traži poštivanje svoje i tuđe osobnosti, pridržavanje pisanih i nepisanih pravila, odgovornost za svoje postupke i za svoje emocije. Emocije treba također socijalizirati, kanalizirati ih i transformirati u socijalno pozitivne, kao što su druželjubivost, prijateljstvo, odnos prema drugima bez visokih tonova i sukoba, odgovorna seksualnost i tome slično.¹⁹ Smjer u kojem će se osoba razviti uvelike ovisi o iskustvima odnosa, o socijalnom okruženju u kojemu živi, o odgojnom odnosu koji se prema njoj uspostavlja, o tome je li taj odnos autoritaran, anarhičan ili demokratski.

Emocionalne krize učenika vode katkada do teških oblika agresivnog i destruktivnog ponašanja koja signaliziraju krizu u obitelji, društvu i u samoj školi. U pozadini nasilničkog ponašanja djece i mladih najčešće je nedostatak ljubavi i socijalnog prihvaćanja povezan s iskustvom neuspjeha i smetnjâ u socijalnim odnosima. Agresivnost se, međutim, osim kroz socijalno destruktivno ponašanje može očitovati i kroz neka socijalno prihvatljiva, iako vrijednosno upitna ponašanja. Ona se, primjerice, može očitovati kao autodestrukcija, radoholičnost i karijerizam koji pridonosi izgradnji društva koje je jednostrano usmjereno na uspjeh, kao težnja da se uvijek bude pobjednik i dobitnik, da se stalno povećava vlastiti profit i tome slično. Ideja bezuvjetnoga gospodarskog rasta i uspjeha po svaku cijenu nužno je povezana s negativnom kompetitivnošću i zakonom jačega, a vodi do beskrupuloznosti, izaziva nepravde, socijalne nemire i sukobe.

Alternativa ideji bezuvjetnog napretka i postignuća može biti samo *kultura odnosa, civilizacija ljubavi* kao ponuda da čovjek ponovno dođe u kontakt s drugim, kao okruženje u kojemu osobe mogu razgovarati kao partneri, bez težnje za međusobnom indoktrinacijom i manipulacijom.

Nastojanja oko socijalnog odgoja u okviru religioznog odgoja i kateheze trebaju, dakle, računati s time da se moraju suočiti s individualističkim mentalitetom koji ne podržava kulturu odnosa i s proturječijima društva koje s jedne strane zahtijeva učenje socijalno prihvatljivog ponašanja, a s druge promiče ideju beskrupuloznog napretka na račun drugih. Važno je, stoga, posvješćivati i učenicima i roditeljima i široj društvenoj zajednici različite čimbenike koji otežavaju socijalni odgoj. Među tim čimbenicima su i same kulturne promjene, među kojima ćemo posebno istaknuti promjene u današnjem načinu doživljavanja prostora i vremena.

3.2. *Kulturne promjene i izazovi: promjene u doživljavanju prostora i vremena*

Tehnološke promjene koje su snažno obilježile noviju povijest i koje sve više obilježavaju suvremenost čovječanstva pridonose sve češćem osjećaju sužavanja prostora i vremena. Do ne tako davno postojala su područja svijeta koja su se smatrala »ničijom zemljom« i koja su se nalazila između granica priznatih zemalja. U tom praznom prostoru odlagao se otpad, tu su cvjetali kriminal, bijeda, ilegala. Danas su prostori Zemlje sve napučeniji, a suvremena komunikacijska sredstva – kako prometna sredstva, tako i mediji društvenog priopćavanja – više ne dozvoljavaju »prazne pro-

¹⁹ Usp. A. JURIC-ŠIMUNČIĆ, *Ne zaustave li se razvodi, bit ćemo odgovorni za mnoge dječje tuge*, na: <http://www.vjesnik.hr/Html/2004/04/23/Clanak.asp?r=sta&c=2>.

store« i »ničiju zemlju«. Granice prema susjedima više nisu za obje strane vanjske granice, nego je naša vanjska granica ujedno i nutarnja strana susjedova dvorišta i obrnuto. Tako se više otpad ne baca negdje van, a siromaštvo, bijeda, društvena marginalizacija i konflikti ne događaju i ne kreću izvan granica, nego usred svih naših prostora, na svakom koraku, doslovno među nama i u nama. Prisutnost drugoga i drukčijega u našem vlastitom dvorištu čini nas nesigurnima, proizvodi strah i zbunjenost, vodi u političke radikalizme, religijske fundamentalizme ili relativizme, ksenofobiju, frustriranost i agresivnost, odnosno zahtijeva učenje novih oblika ophođenja, počevši od međusobnog upoznavanja i razumijevanja do prihvaćanja i suživota. Danas nas tako nužda okolnosti, a ne ideološka opredjeljenja uče da tuđa bijeda i nas košta te da moramo biti odgovorni za fizičke i moralne nevolje svijetu.

Razvojem medija i novih informacijskih tehnologija stješnjava se ne samo prostor nego i vrijeme u našem svakodnevnom životu: vrijeme rada, komunikacije i odmora. Skraćuje se i stješnjava osobito vrijeme stanki, vrijeme usporavanja života između raznovrsnih aktivnosti, vrijeme koje nam je omogućavalo »uhvatiti zrak«, steći odmak od situacija, razmišljati i promišljati, doći u dodir s vlastitom nutrinom. Suvremena informacijska sredstva posreduju nam u djelićima sekunde ili čak prenose uživo prostorno i vremenski najudaljenije događaje tako da sve što se događa u svijetu doživljavamo kao neposredno. Sve se događa istodobno, ovdje i sada, i tako sve postaje i naša sadašnjost. Današnji mediji, osim toga, podliježući tržišnoj logici, ne samo da odmah izvješćuju o svim događajima, nego ih odmah i pretvaraju u spektakl. U medijskim prikazima mučenja i smrt nalaze se rame uz rame sa sportskom pobjedom i gospodarskim transferom, a

sve to postaje neposredna sadašnjost, bez stanke ili oznake vremena koja bi naglasila prijelaz. Sve rašireniji medijski spektakl postaje *talkshow* kao jeftini oblik spektakla koji se temelji na neposrednoj aktualnosti i nudi retoričku debatu koja pridonosi površnosti i poopćavanju, a potiskuje osobno kritičko promišljanje. U njima su argumentacija, retoričke strategije i volja za nadjačavanjem u debati uvijek isti bilo da se radi o ubijanju djece ili o modi i kuharskim receptima. Na taj način dobiva se osjećaj da sve vremenske faze postaju sveobuhvatnom sadašnjošću, a pojedincu se oduzima njegovo osobno vrijeme, prije svega vrijeme koje je nužno za izgradnju vlastitoga kritičkog mišljenja.²⁰

Iako danas uživamo blagodati posvudašnje umreženosti i nikad dosadne dinamike suvremenoga vremenskog ritma, istodobno osjećamo i navedene poteškoće koje su povezane sa stješnjavanjem prostora i vremena, poteškoće koje nas sile na promišljanje, odlučivanje i stvaranje konkretnih strategija djelovanja, dakako, i našeg odgojnog djelovanja. Nestajanje »praznih« (slobodnih) prostora i »praznog« (slobodnog) vremena potrebnog za strukturiranje društva i izgradnju vrednota na nov način nameće i reaktualizira pitanje odgoja za međuljudske odnose i odgoja za vrednote, pitanje socijalnog i moralnog odgoja.

Nakon dosadašnjih promišljanja možemo se upitati:

- Može li današnje društvo odgajati za suživot i za vrednote živeći stiješnjenim ritmovima i prostorima?
- Kako je moguće povezati kratka vremena ekonomske učinkovitosti i duga vremena etičke presudbe?

²⁰ Usp. A. MUNARI, *Manipulation, Verköunstelung, Erziehung*, na: http://www.chiesacattolica.it/cc_i_new/documenti_cei/2004-07/08-19/TED%20Dossier.doc.

- Kakvo društvo znanja danas želimo izgrađivati? Je li riječ o znanju kojim se drugima služi ili onom kojim se želi gospodariti drugima?
- Gdje i kako je moguće osigurati vrijeme za razmišljanje, kritičko promišljanje i izgradnju osobnih stavova?
- Možemo li i smijemo usporiti ritam vremena kako bismo uspjeli povezivati prošlost, sadašnjost i budućnost?
- Kako odgajati za zajedništvo u društvu koje privilegira individualizam?
- Jesu li i u kojoj su mjeri naše odgojno-obrazovne institucije u stanju odgajati za zajedništvo, suživot, poštivanje drukčijeg i odgovornu samostalnost, i koliko to čine?

ZAKLJUČNO

Da bi međuljudski odnosi uspijevali, potreban je trud, potrebna je kultura odnosa, koja zahtijeva i vrijeme za samopromišljanje i za zajedničko promišljanje. Potrebno je promišljanje, doživljavanje i praktično vježbanje socijalnog ponašanja. Pritom ipak valja imati na umu da će se i uza sav trud oko izgradnje kulture odnosa uvijek iznova događati iskustva neuspjeha koja nas upućuju na Božju milost, na to da ne možemo sve postići vlastitim snagama, iskustva koja nas čine poniznima, uče da tražimo oprostjenje i da praštamo, jer bez praštanja nema uspjelog odnosa, nema uspjelog suživota.